

LA VALL DE BOÍ

16 SORTIDA "CONEGUEM CATALUNYA"

9 / 10 - 7 - 1988

SECCIÓ DE CULTURA DE L' A. E. TALAIA

PRESENTACIÓ

Fa molts anys que la Vall de Boí és per a nosaltres i la nostra família un meravellós i tranquil racó de la Ribagorça. I tot i haver-hi passat els millors dies de la nostra vida, d'haver-lo vist diverses vegades, tan pels pobles com per les muntanyes, encara queden llocs per contemplar.

Els recorreguts que avui, diada de Sant Cristòfol, farem per la vall, són una mostra de les belleses naturals i artístiques que té la contrada, si bé les més significatives, però, només són una mostra. La Vall de Boí comprèn muntanyes altes que passen els tres mil metres, llacs de tota mena, art romànic en cada poble i indret, aigües termals i de riu ben aprofitades i un llarg etcètera que be mereix una llarga estada.

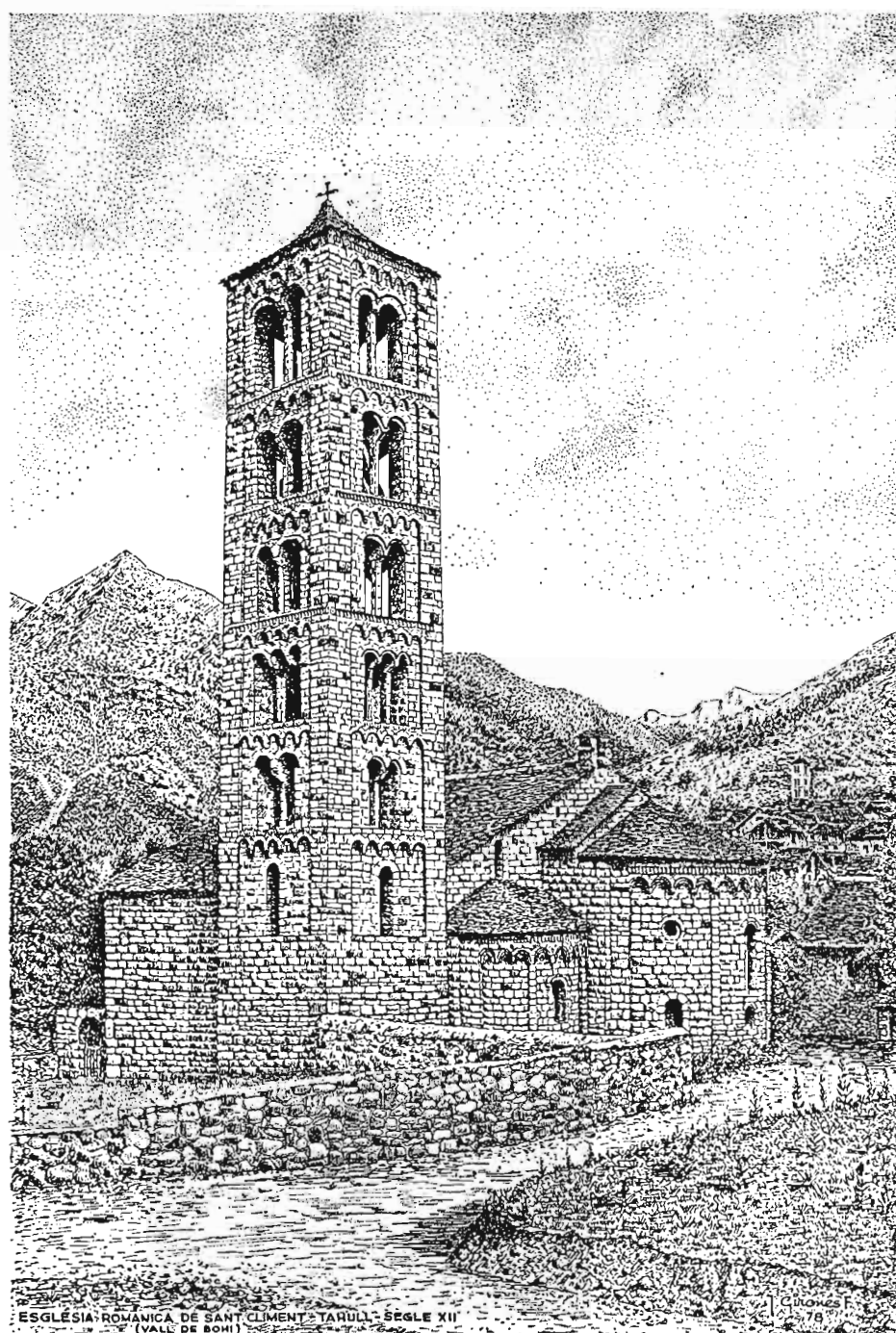
Però encara que sigui per un dia, voldriem que vosaltres gaudíssiu del lloc com nosaltres ho hem fet durant anys.

Els que ja coneixeu la vall us convidem a redescobrir-la i els que hi veniu per primera vegada us desitgem que hi pogueu tornar ben aviat.

Per a nosaltres és un gran goig i una satisfacció immensa tenir-vos al costat en una demarcació que estimem tant.

Moltes gràcies per la vostra companyia.

Vicenç i Rosa

LA VALL DE BOÍ

Un dels indrets més atractius del nostre Pirineu és, indiscutiblement, la Vall de Boí, situada al NE de la comarca de la Ribagorça.

L'espina dorsal d'aquesta vall orientada en direcció Nord-Sud és la Noguera de Tor, o de Caldes, que té el seu origen sota el pic de Montardo, als diversos llacs d'origen glacial escampats a la seva capçalera i que proporcionen un bon cabal, malgrat que les obres d'aprofitament hidroelèctric de la conca l'han minvat en gran manera. La vall resulta profundament asimètrica, puig que mentre al vessant oriental hi trobem diverses valls àmplies

.../...

(de Sant Nicolau, de Sant Martí, de Durro), el ponentí no hi figura cap afluent important.

Aquesta vall, tal com demostra la seva configuració en forma de "U", és d'origen glacial. A l'època quaternària estava coberta per una gelera que arribava fins a l'actual presa de Llesp, a 900 m d'altitud. Hom calcula a la gelera una llargària de vint-i-dos quilòmetres i un gruix de tres-cents vint metres a la terminal i d'uns sis-cents metres al nivell de Caldes de Boí. També la vall subsidiària de Sant Nicolau presenta la clàssica erosió d'origen glacial. L'anomenat Parc Nacional d'Aigües Tortes és una cubeta antiga emplenada pels residus aportats per les aigües; fet que també succeeix actualment amb l'estany de la Llebre, cada vegada amb menys fonts.

El nom de Boí deriva de BUÍ, en el sentit de bullir (a igual que Caldes de Montbuí), i no de BOVÍ, o vall de bous, com alguns autors suggereixen. Un document de l'any 1067 cita la vall de BUÍN, nom que amb el temps veiem degenerat en BOVINO (així figura indicat en un conveni entre Pere, bisbe d'Urgell i Jofre bisbe de Roda).

Una vegada les terres catalanes lliures del jou sarraí, la vida en aquestes valls amagades començà a llenguir fins arribar a l'estat actual en què trobem pobles de muntanya que a l'època medieval eren florents nuclis humans que construïren i ornaren esglésies romàniques i gòtiques, gairebé abandonats i fins i tot completament desproveïts de vida humana.

Aquesta llangor, d'altra banda, permeté la conservació de l'arquitectura, les pintures i les escultures del període romànic, puig que les poblacions no contaven amb els mitjans suficients per a noves construccions. Les pintures, empassar de moda, eren amagades per bàrbares dessota un blanc enguixat, o bé amb la col·locació d'un retaule barroc al seu davant i les escultures passaven a la cambra dels mals endreços.

A partir de l'any 1960 s'inicià la restauració de les esglésies de la vall per tal de permetre'n la conservació, ensems que eren demolits els treballs d'època posterior a llur primitiva construcció.

La riquesa principal de la vall, sobretot del 1945 en què s'iniciaren els treballs de l'explotació hidroelèctrica que porta aparellat l'inici del turisme, era la ramaderia i les feines del bosc.

L'obertura, l'any 1952, de la carretera de la vall, ha portat aparellat el seu descobriment a una massa turística com més va més

creixent.

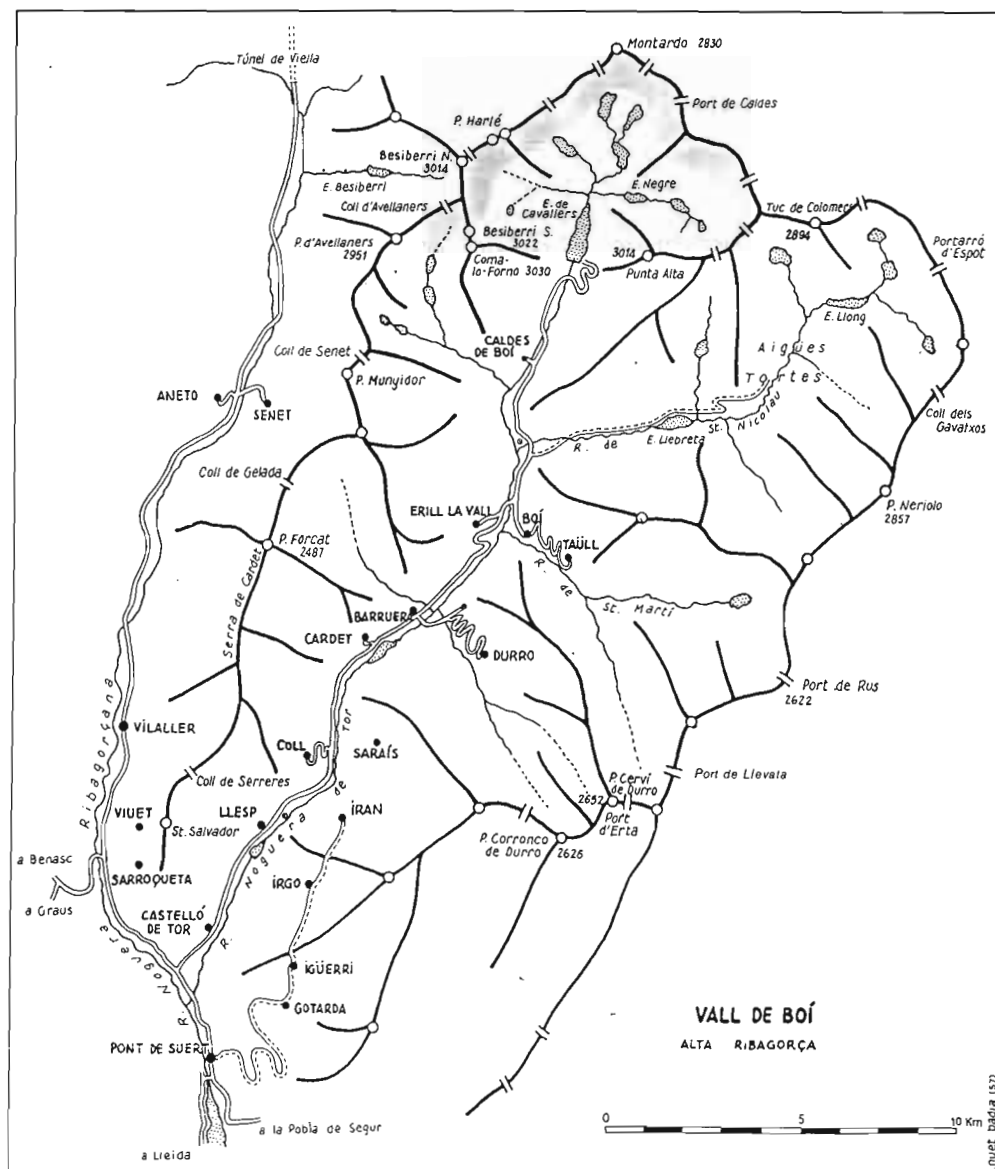
En el veïnatge de la vall hi figuren diversos refugis que faciliten els excursionistes les travessades d'alta muntanya:

- a) El de Besiberri, situat en un coll a 2761 m d'altitud, d'una cabuda de 12 persones, propietat de la Federació Catalana de Muntanya, construït amb alumini revestit de suro, que calgué transportar a peces amb helicòpter. Fou inaugurat l'any 1960.
- b) El Ventosa i Calvell, o de l'Estany Negre, que es troba prop d'aquest llac, a 2223 m d'altitud; fou donat al Centre Excursionista de Catalunya pel patrici Joan Ventosa i Calvell, l'any 1954. Té una capacitat de 26 places i disposa de tota mena de serveis. Normalment a l'estiu és guardat i compta amb un departament lliure amb provisió de llenya.
- c) Tocant a l'Estany Llong es troba el refugi d'aquest nom, inaugurat el 1945, per tinença de l'Agrícola Forestal Pirinaica, amb una capacitat de 16 places.

Hom ha parlat de la instal·lació d'una estació d'esquí a les muntanyes de Durro i Taüll, però per ara es manté fa molts anys en fase de construcció. De moment s'està arrançant la pista que de Taüll arribarà a l'esmentada estació.

Boí, amb les restes del castell a primer terme.

MUNTANYES, VEGETACIÓ i CONREUS

Hom divideix el Pirineu en dues unitats principals: la zona axial o central, que compta amb les màximes elevacions de la serralada, i el Pre-Pirineu, format per bandes paral·leles esteses al nord i al sud de la zona axial, amb cims que rarament ultrapassen els 2500 m d'altitud.

La Vall de Boí queda situada en una profunda entalladura de la zona axial, orientada en direcció Nord-Sud aproximadament. A la seva capçalera predomina el granit, roca plutònica formada d'ortosa, quars i biotita.

La capçalera de la vall és constituïda pel cim del Montardo d'Aran de 2830 m d'altitud, important nus orogràfic i vèrtex geodèsic, lligat al massís de la Maladeta pels ports de Vielha, Molieres i Salenques, divisor de les aigües del vessant atlàntic, a través del Balarties, afluent de la Garona, i del Mediterrani.

amb la Noguera de Tor, És un cim de fàcil ascensió situat ja dins la veïna comarca de la Vall d'Aran, magnífic mirador d'un seguit de valls i pics.

La serralada que tanca la Vall de Boí per la part NO té origen el Tossal de Viuet, de 1468 m, no lluny de l'entreforc dels rius Noguera de Tor i Noguera Ribagorçana que a través de la Serra de Cardet s'eleva i assoleix els 2452 m, les costes de Barruera de 2480 m, la carenada de Fenerui, entre els 2400 i 2600 m, amb el Pic de Ferro d'on, en altres temps, s'extreia la mena que alimentava la farga de Caldes, fàcilment identificable pel color rogenc dels seus vessants; la punta Senyalada -2971 m-, o Pic de la Torreta, o Capseres, que l'any 1871 serví de vèrtex geodèsic, i el Pic d'Avellaners, de 2990 m, on comença el massís del Besiberri constituït per tres pics -el Sud, de 3030 m; del Mig, de 3003 m, i del Nord, de 3014 m, aquest, el més esvelt i trencat, punt d'intersecció de les valls d'Aran, Ribagorça i Boí-, amb una sèrie de monòlits i agulles de gran interès per als escaladors.

Un contrafort que s'inicia al Besiberri Sud i que separa els circs dels Estanys Gèmenes i Gelats del de Riu Malo, és conegut amb el nom de Coma-lo-Forno i assoleix els 3032 m. Com a pics sobresortints assenyalarem la Punta Passet, de 3002 m, i el Comalles-Torres de 2807 m.

El massís del Besiberri queda unit amb el Montardo a través de la serra de Tumeneja, també anomenada dels Estanys Glaçats per la gent del país, d'afilades crestes amb interessants agulles i gendarmes, en la qual trobem la Punta Harlé, de 2886 m, el Pic Rodó o Pa de Sucre, de 2803 m, el més impressionant, i el Tumeneja Nord de 2771 m.

A llevant, la serralada continua amb una sèrie de cims situats per damunt dels 2500 m fins atènyer el gran Tuc de Colomers, de 2932 m, des d'on es domina una important zona lacustre.

A partir d'aquest cim la serralada torna a perdre alçada; entre els accidents geogràfics més sobresortints cal assenyalar la Pleta dels Gavatxos i l'Agulla del Pontarró, entre els quals es troba el Pontarró d'Espot, de 2425 m, travessat per una pista forestal, avui completament impracticable, i el Subenulls, de 2949 m, format per un apilament de blocs, d'on es dominen les conques lacustres de les valls de Sant Nicolau, Sant Maurici i Flamicell. Segueix el Pic Mariolo, format per un replà i tres grenys, de 2857 m, el Pic de Pessó, de 2894 m, cim predominant de la carenada que separa les valls de Boí i de Sant Nicolau de la capçalera del riu Flamicell; el Tuc de Moro, de 2731 m, i Corroncui, de 2626 m. A partir d'aquest cim la serralada va perdent alçada per

morir a la vall de la Ribagorça.

El dialecte aranès, derivat del gascó, té una certa influència dins la toponomàstica pallaresa, en la qual trobem els mots *tuc*(pic), *tuca*(pica), *tumeneja*(xemeneia), *restanca*(embassament), *redon*(rodó), *qüell*(ull), *tuc des Hennes*(dones)... Recordarem que *aran* significa vall en la llengua euskera, degut a què antigament tot el Pirineu parlava un llenguatge de tipus bascoide.

VEGETACIÓ I CONREUS .

A la vegetació de la Vall de Boí cal distingir el paisatge situat entre els 2000 i els 3000 metres, on preval la roca nua i el gel a l'hivern, amb escassos prats als sectors baixos, i el que es troba entre els 1000 i els 2000 metres, amb predomini dels boscos de coníferes.

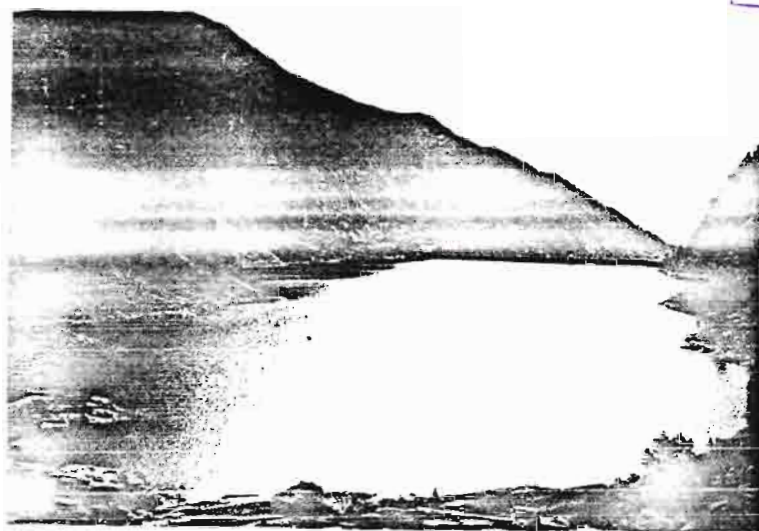
La vegetació, naturalment, ve subordinada per les condicions climàtiques de la vall, extremament baixes a l'hivern en què el termòmetre assoleix mínimes de 15º sota zero a Cavallers i 13º i 12º, a Boí i a Barruera, amb un índex pluviomètric que va dels 1350 mm anuals de Cavallers, als 1000 mm de Llesp.

. El pi silvestre(*Pinus silvestris*), conegut a la vall amb el nom de pi blanc, o alaga, es troba fins als 2000 m d'altitud, als vessants solells de les muntanyes, especialment a Erill-la-vall, Boí i a la solana de la part inferior de la vall de Sant Nicolau. Predomina, però, el pi negre(*pinus montana*) que assoleix els 2500 m; hom el troba de preferència als vessants d'Erill-la-vall, Durro, voltants de l'estany de Cavallers i a la part inferior de la vall de Sant Nicolau.

L'avet(*abies pectinata*) es troba en una relativa abundància, sobretot en els indrets obacs; són importants les avetoses dels voltants del balneari de Caldes de Boí, així com les de la vall de Sant Nicolau, on predominen fins a l'alçària de l'estany Llong. Hom diu que els avets de la vall en altre temps eren considerats els millors de la península i s'empraven per a la construcció d'embarcacions.

En menor quantitat trobem el faig(*fagus silvatica*) a Caldes i a la vall de Sant Nicolau, sense ultrapassar els 1600 m d'altitud, el bedoll(*betula verrucosa*), pels voltants de l'estany de la Llebreta, el trèmol(*populus tremula*) pel veïnatge de Taüll, el roure a Erill-la-vall i a la solana de la vall de Sant Nicolau. També es troben freixes a diversos indrets i avellaners silvestres a les parts baixes de les valls, enfilant-se fins als 1700 metres.

estany de Cavallers

Actualment, amb l'obertura de carreteres i pistes de muntanya s'ha incrementat l'explotació forstal. La part alta de la conca de la Noguera de Tor és propietat de la Companyia Agrícola i Forestal del Pirineu. Aquesta companyia explota uns 3000 m cúbics de fusta a l'any, que envia a les serradores de Ripoll, sobretot. Una part dels boscos són encara propietat comunal, però, de mica en mica, passen a mans de companyies anònimes. El poblat de Durro subhasta uns 3000 m' anuals, que són treballats a la serradora de Barruera.

Entre els arbustos esmentarem el boix grèvol que existeix al bosc del balneari de Caldes. El boixcorrent(buixus sempervirens) abunda a les parts inferiors de les valls fins als 1700 m on dóna pas al ginebre. També es troba la falguera en abundància.

Les maduixeres i els gerds, o jords, abunden a diversos indrets de la vall i especialment a les obagues dels voltants de Caldes i a la pineda de Durro. Entre els bolets més preats que creixen a la vall, assenyalarem el rovelló, el rossinyol, les potes de rata i els moixernons.

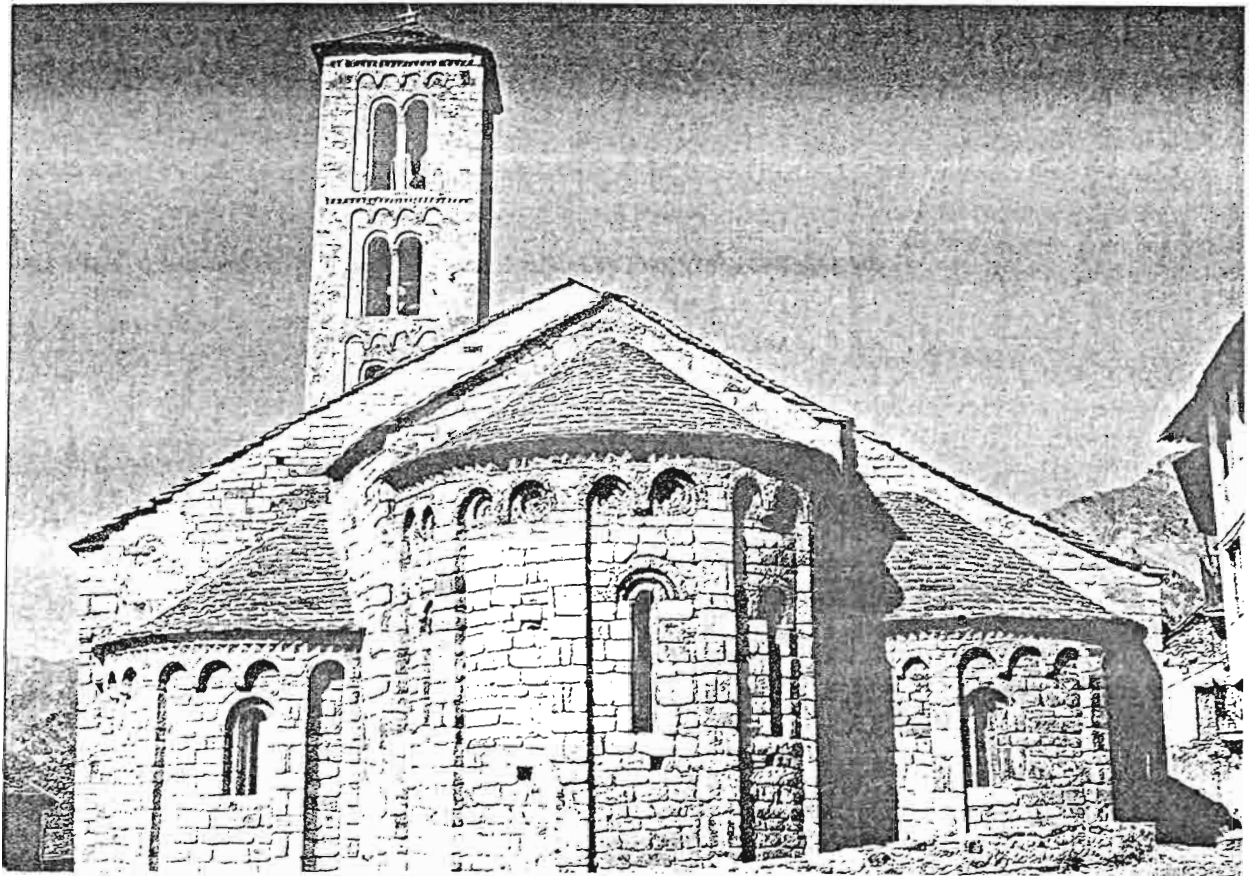
L'agricultura desenvolupada a la vall té poca importància. Predominen els farratges que ocupen una tercera part dels pocs terrenys de conreu situats a les petites cubetes(Barruera) i a les valls suspeses(Taüll, Durro), seguit de les patates, que hom troba cultivades fins els 1700 m a Taüll, els naps i els cereals(blat, sègol, civada i ordi); aquests, cada vegada més escassos, degut als febles rendiments que proporcionen(de tres a quatre grans per unitat sembrada). Barruera, uns cinquanta anys enrere produïa tot el gra necessari pel consum local i encara n'hi sobrava.

Entre les verdures sobresurten les cols, les mongeteres i els enciams. Dels arbres fruiters, només la pomera assoleix una certa

.../...

importància.

L'herba dels prats és força abundosa. Hom calcula que a l'estiu pastura a la vall uns 12 000 ovins forasters.

Església romànica de Santa Maria de Taüll

ESBOS HISTÒRIC

Ignorem si la Vall de Boí fou habitada al temps prehistòric. Pels seus voltants hom assenyala la probable existència d'alguns dòlmens a Pont de Suert, Aneto i Pinyana(Viu de Llevata), -aquest, conegut per la Casa Encantada- i de dues cistes a l'Hostalet de Ribera(Cornudella de Valira). Als afores de Boí es troba una roca que és coneguda amb el nom de Pedra dels Sacrificis, puig que existeix la creença que als temps primitius els pobladors de la vall hi celebraven sacrificis en honor dels deus.

Sembla que les tropes de la mitja lluna(sarraïns) no arribaren a petjar les valls de la Noguera Ribagorçana i, conseqüentment, tampoc les de Boí, per la qual cosa aquestes terres no foren incloses a l'anomenada Marca Hispànica. Ramon d'Abadal opina, però, que la contrada romanqué sota el domini sarraí per un pacte de fidelitat que portava aparellat el pagament d'un tribut.

Les primeres dades documentades ens presenten la Vall de Boí com a formant part del comtat del Pallars que, juntament amb el veí del Ribagorça estaven vinculats amb el regne dels francs i devers el 817 passà a dependre de la Marca de Tolosa. En una carta de dotació

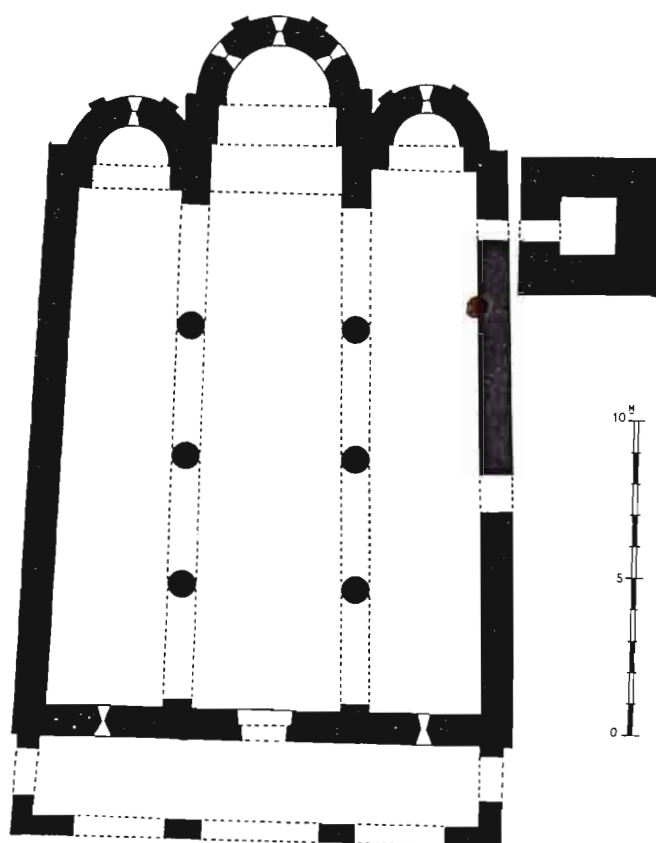
a l'església de la Seu d'Urgell, l'any 839 es llegeix "Comitatus et pago Ribacursiensis". L'any 872, a la mort del comte -marquès Bernat, les dues comarques ultrapirinenques refusaren obediència al seu successor i sota la direcció d'un comte Ramon, fill de Llop, es declararen independents.

Ramon I resultà un polític astut que consolidà l'autonomia del comtat, tot i que militarment sofrí diversos revessos; establí relacions amistoses amb el rei de Saragossa Banu-Kasi i devers el 911 creà una seu episcopal a Roda d'Isàvena. L'any 907, una part del Ribagorça (Roda, Montpedrós), fou ocupat pel sobirà d'Osca al-Tawill i el bisbat d'Urgell reincorporà eclesiàsticament el comtat a la seva diòcesi. A la mort de Ramon, els dos comtats foren separats i repartits entre els seus fills.

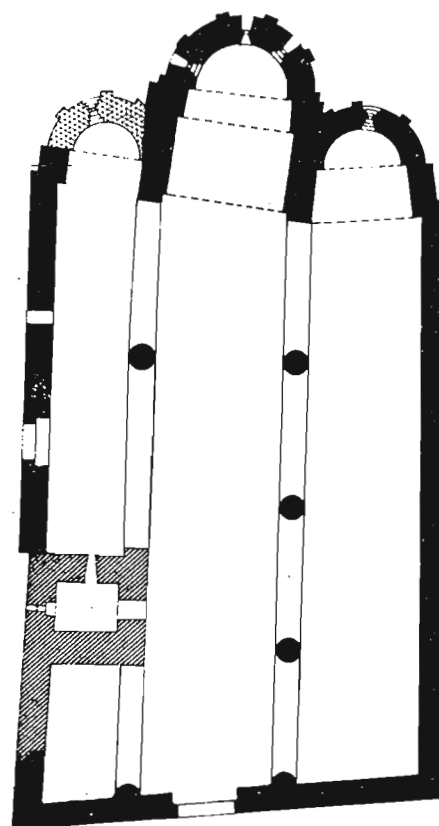
El comtat del Pallars Jussà, o Baix Pallars, al qual pertanyia la Vall de Boí, estava constituït per la vall del Flamicell, la vora esquerra de la Noguera Ribagorçana i la comarca de la Pobla de Segur. Limitava amb les terres sarraïnes de la Veïna conca de Tremp i era el més poblat dels dos estats pallaresos. El seu primer comte independent Ramon III, el regí dels anys 1017 a 1047. Home de poca empenya, durant el seu govern no participà a les lluites contra els sarraïns com ho feren els seus veïns, fet que motivà que els seus dominis restessin inalterables. Els seus successors Ramon IV i Ramon V ja intervingueren en la tasca repobladora de la resta del Principat.

Les esglésies de la vall al principi depenien de la Seu d'Urgell però en crear-se vers el 911 la seu de Roda d'Isàvena s'originà un llarg litigi entre ambdues jurisdiccions eclesiàstiques, a causa que els pobles de la vall desitjaven dependre del bisbat de Roda que els quedava més avinent. Les desavinences entre ambdós bisbats duraren més d'un segle. Arran d'una incursió d'Abd el Melek contra el comtat ribagorçà, l'any 1016, Roda fou saquejada i destruïda i el seu bisbe, Eimeric, capturat. Una vegada alliberat, després de pagar el rescat, establí la seu al poble de Llesp.

El Pallars Sobirà o Alt Pallars, gràcies a l'issolament que-li donaven les muntanyes dels voltants i ésser el menys ric i poblat dels dos comtats pallaresos no fou cobejat pels poderosos veïns que l'envoltaven i pogué conservar la seva independència fins a la darrereria del segle XV. A l'època d'Artau I (1042-1081), el qual sostingué lluites amb el seu cosí Ramon IV del Pallars Jussà, el comtat figura com a feudatari de Ramon Berenguer I de Barcelona. L'any 1229, la comtessa Guillelma vengué els seus dominis al marit Roger de Comenge, de nissaga gascona.

Sant Climent de Taüll

Santa Maria de Taüll

A la darrereria del segle XII el comtat passà a Sibila de Comenge, muller d'Hug de Mataplana. La nissaga Mataplana persistí fins l'any 1488, data en què Hug Roger III que s'havia revoltat contra el rei, fou vençut per les forces d'aquest, comandades pel duc de Cardona, i el comtat pallarès quedà extingit després de sis segles d'existència. Hug Roger aconseguí fer-se escapol, però més tard caigué presoner del Gran Capitàn, a Itàlia. Traslladat a la península fou tancat al castell de Xàtiva i allí morí l'any 1503 sense deixar descendència.

Dintre el comtat pallarès existia una mena d'enclau, la baronia d'Erill, que s'estenia principalment per la vall de la Noguera de Tor, o de Boí. Un conveni celebrat l'any 1060 entre els comtes Ramon IV i Artau I, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, cita les viles de Boin, Durro, Taüll, Erill i de Vall Orcera(Barruera) i de Cardet, regides pels Erill.

Històricament, el llinatge florí dels segles XI al XVI i era emparentat amb altres famílies nobles(els Cardona, Urgell, Cervelló, etc) i donà personatges importants a Catalunya. La primera vegada que aquesta família es troba citada és l'any 1040, data en què Pere Ramon d'Erill fa una donació al monestir de Lavaix, indret on segons Villanueva, eren enterrats els primers membres d'aquesta família. L'any 1060 els Erill tenien el Castell de Talarn.

A la darrereria del segle XVI la família Erill obtingué el títol de comtes i el segle XVIII entroncà amb la noblesa italiana.

Els Erill tenien llur casal al lloc d'Erill Castell, al municipi de Malpàs, que hom troba documentat en una escriptura de l'any 1067.

Actualment no té cap vestigi de l'antiga fortalesa, però un tossal que s'aixeca per aquells verals, a 1440 m d'altitud, és conegut a la comarca amb el nom del Castell.

Al centre de l'escut dels Erill campeja un lleó rampant vermell. Segons Joan Amades, tots els guerrers que a les ordres d'Otger Cataló iniciaren la lluita contra els sarraïns, portaven un lleó pintat a llur escut, com a continuadors de la tradició guerrera dels gots. El comte de Besalú, Oliba Cabreta, es revoltà contra el de Barcelona i el senyor d'Erill el secundà. En ésser derrotats, Borrell II obligà els vençuts a canviar el color de llurs blasons, que passàren a ésser vermells, com a signe de traïció. Per això a l'escut dels Erill hi figura el lleó vermell o escorxat, com es diu en heràldica, tal com es pot veure a l'altar major de l'església de Caldes de Boí.

En un pedró del 1831 consten les poblacions de Barruera amb 75 ànimes Boí 40, Cardet 22, Coll 68, Erill-la Vall 30 i Taüll 90. Totes pertanyien al corregiment de Talarn.

Fins a l'any 1835, els poblats de la vall que actualment pertanyen a l'arxiprestat de Pont de Suert (Durro, Llesp i Coll), depenien dels prelatats del monestir de Lavaix en el poder eclesiàstic, civil i criminal.

Els Abats exercien una plena potestat i nomenaven els batlles i cònsols que regien els pobles

Durant la República la Generalitat de Catalunya creà una Ponència per tal de procedir a la constitució i delimitació de les comarques catalanes. En qüestionar-se les autoritats locals sobre la comarca a la qual creien pertànyer, Barruera indicà la Vall de Boí, Durro, la Muntanya i Llesp, a l'igual que altres poblacions veïnes de la vall de la Noguera Ribagorçana (Malpàs, Pont de Suert i Vilaller) es decantaren per la Muntanya Xica. A començament del segle actual, les altes valls tributàries de la Ribagorçana eren conegudes amb aquest nom, en contraposició a la Muntanya Gran (la Vall de la Noguera Pallaresa i la Conca). Tots els municipis declararen assistir al mercat de Pont de Suert.

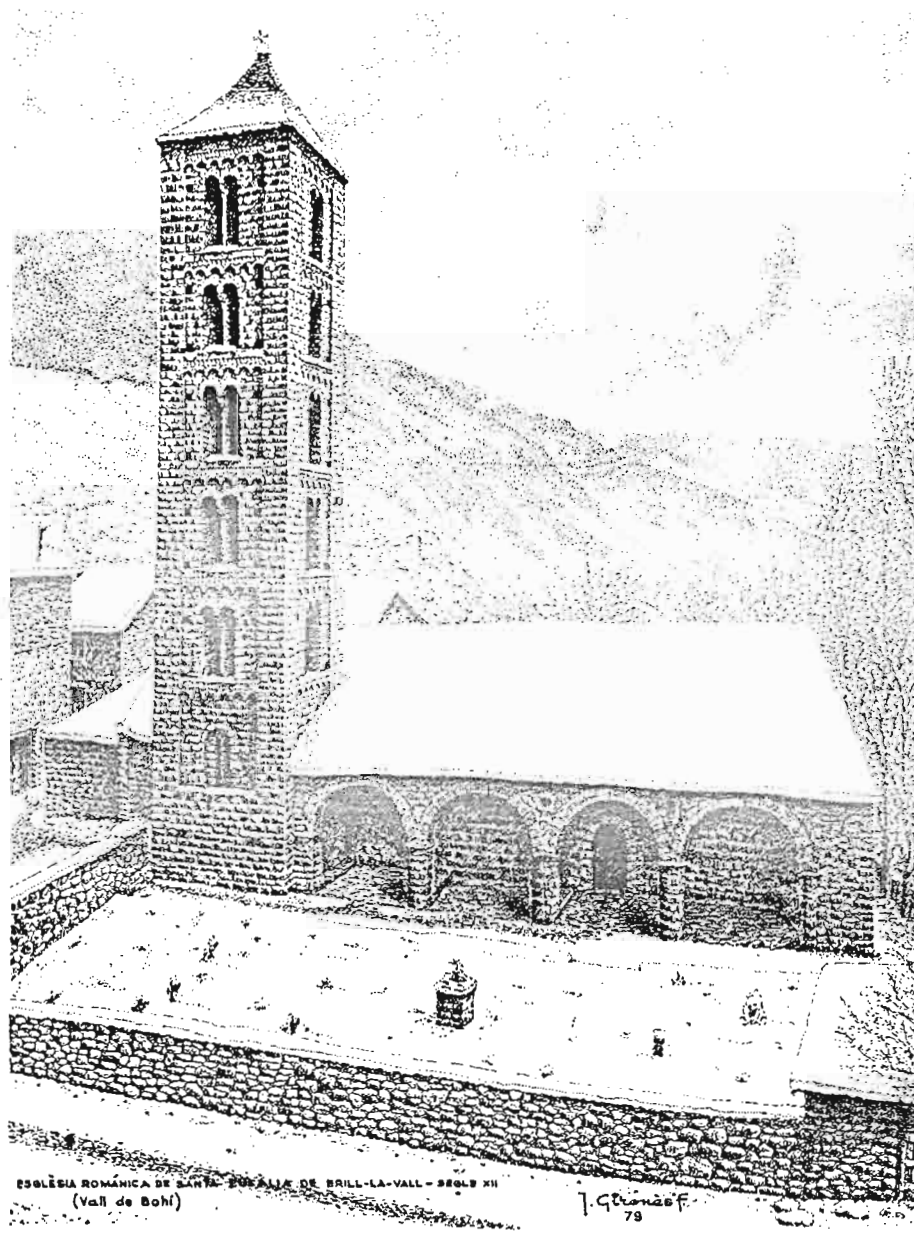

ERILL

L'any 1933, la divisió comarcal establerta per la Ponència de la Divisió Territorial incloïa els pobles de la vall dintre la comarca del Pallars Jussà, amb un total de 42 municipis i la capitalitat a Tremp. Una modificació posterior creà la comarca de l'Alta Ribagorça que comprenia les valls de Castanesa, la de Barravés i la de la Noguera de Tor, els rius de les quals, una vegada units, formen la Noguera Ribagorçana, constituïda per quinze municipis, entre els quals, Barruera, Durro i Llesp, amb Pont de Suert com a centre comarcal. Després Durro fou incorporat a Barruera i Llesp passà a formar part de Pont de Suert.

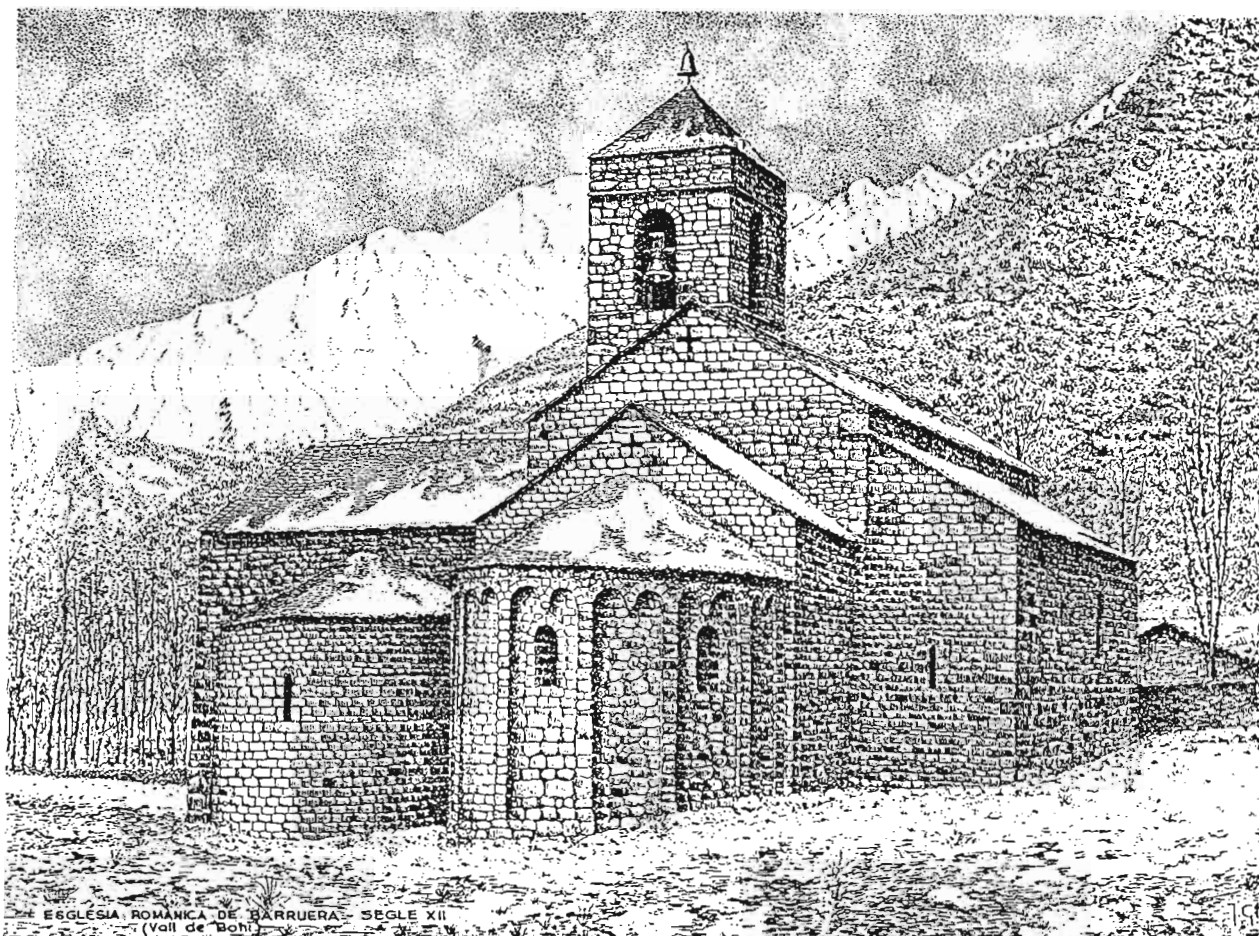
L'any 1965, els 13 petits poblats de la vall, registraren un cens de 1286 habitants, equivalent a 1,4 habitants per quilòmetre quadrat. L'any 1981 es registra el següent poblament: Barruera 526, Pont de Suert 2879 i Vilaller 939.

En data recent la Generalitat ha aprovat la creació de la nova comarca l'Alta Ribagorça, constituïda per aquests tres municipis.

ESGLÉSIA ROMÀNICA DE SANTA EULÀLIA DE BRILL-LA-VALL - SEGLS XII
(Vall de Bohí)

J. G. G. G. F.
79

BARRUERA

El poble de Barruera, a 1096 m d'altitud, s'assenta a l'marge dret de la Noguera de Tor, arreuerat de la solana del Forcat (Puig de 2452 m, al límit amb el terme de Vilaller), poc després que la Noguera rep el torrent de Barruera, que davalla del port de Gelada (2075 m).

La població antiga és a banda i banda del carrer Major, antic camí que pel port de Gelada duia a Senet.

Hom hi troba cases, pallers i bordes; les primeres, d'un a tres pisos, tenen balconades de fusta treballada, protegides per teulats volats; tenen així mateix llindes de pedra i coberta exterior, de lloses de llicorella del país, a doble vessant. Hi ha edificis d'aparataments i algun hotel, i a la part més sud-occidental, les cases de l'ENHER. L'església parroquial de Sant Feliu de Barruera, romànica, és situada a llevant de la carretera, fora del nucli antic del poble. Hi mena el camí de l'església. El temple, d'una sola nau, és capçat per un absis amb arcuacions llombardes; a migdia té adossada una capella capçada per un absis semicircular sense arcuacions. El portal, de mig punt, té motllures al seu intradós i un guardapols a l'extradós; és protegit per un porxo. El campanar, de torre

.../...

quadrada, es dreça al costat de la façana de l'església. Hi ha una escola rural unitària de pàrvuls, fins a cinqué d'EGB.

El municipi té pistes polisportives i piscines, a més de dos vedats de caça(porc senglar, isard, guatlles, etc). Hi ha 129 hab.

El topònim BARRUERA és citat als documents mediaevals com a Varrorzera, és a dir, Vallis Ursaria(vall d'óssos); interpretació que presenta dificultats des del punt de vista filològic, que tanmateix sembla que es podrien explicar per una evolució local arcaica.

BOÍ

Situat a l'esquerra de la carretera a Caldes, sobre el riu de Sant Martí(prop de la seva confluència amb la Noguera de Tor), a l'antic camí a Capdella. La població és vora l'església i el lloc rocós conegut encara pel nom del Castell, del qual en resten pocs vestigis. La població emmurallada; en resten encara panys de muralla, una torre rectangular i un portal d'accés, amb arc de mig punt i apuntada la volta interior. La "villa de Bogin" és documentada el 1079 i el Castell era el més important de la vall. La indústria tradicional consistia en dos molins fariners, una serradora, uns telers i, vora el terme de Durro, s'explotaven mines de plom que nodrien l'antiga farga(avui residència de l'ENHER). Actualment hi ha la central elèctrica de Boí i és un centre turístic. Hi ha 138 habitants.

L'església parroquial de Sant Joan de Boí és un edifici romànic, en origen de tres naus cobertes de fusta i posteriorment reformades i cobertes amb voltes; només es conserva un absis. El campanar, de planta quadrada, és de tipus llombard. El temple contenia un conjunt de pintures romàniques de gran interès; conservades avui al museu d'art de Catalunya, hom ha instal·lat al temple sengles reproduccions. Les pintures que s'han de datar dins el segle XI, decoraven els murs. Vora la porta hi ha una escena ornamental amb la figura d'un camell; una altra conté, dins quadrícules, els animals d'un bestiari; en una altra composició hi ha, contraposades, representacions del paradís i de l'infern. Una de les escenes més cèlebres és la lapidació de Sant Esteve. Una altra escena és la d'uns joglars que s'explica per la il·lustració de la Bíblia del segle XI anomenada de Rodes. Un altre lot de pintures de Sant Joan procedeix del pòrtic de l'església; de temàtica ornamental i viva policromia, són més estàtiques i més tardanes, probablement del segle XII. Al Museu de Barcelona es conserva també un frontal d'altar romànic procedent de la capella de Sant Pere, avui arruïnada, als afores de la població.

MESTRE DE BOÍ.

Lapidació de sant Esteve.

- Església de Sant Joan. Boí (Alta Ribagorça).
- Decoració murs laterals.
- Segle XI.
- Pintura mural.

Un mestre-pintor anònim és l'autor d'aquestes pintures de gran simplicitat, imaginació fecunda i notable creativitat plàstica. La narració del martiri de sant Esteve, mort apedregat, té tot el dramatisme que havia de copsar l'home medieval.

En l'obra del Mestre de Boí coincideixen gran part de les característiques de la pintura romànica.

Els cossos dels botxins, i principalment braços, espatlla i ventre, segueixen una corba imaginària, que conflueix en el personatge principal —sant Esteve—, de majors dimensions que els altres. El màrtir, de genolls, ulls i mans agrandits en desmesura, prega i implora a Déu misericòrdia pels seus botxins.

La presència de Déu-Pare-Creador és representada per la mà encerclada, en actitud de beneir i projectant raigs, símbol de vida i poder.

TAÜLL

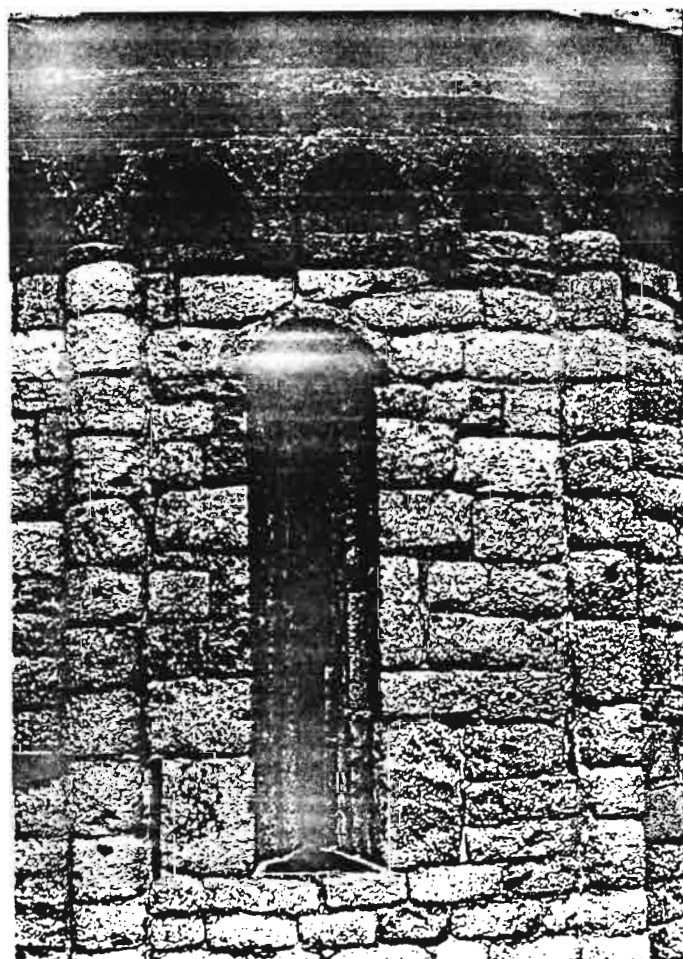
El poble de Taüll, a 1482 m d'altitud, situat a l'antic camí de Capdella, consta de dos nuclis, el principal al voltant de l'església de Santa Maria i un segon, en forma de carrer allargassat, prop de l'església de Sant Climent. Hi ha 94 habitants.

L'església de SANTA MARIA fa funcions de parroquial; fou restaurada fa pocs anys, és de tres naus separades per columnes i es cobreix amb taulada de fusta adoble vessant; molt semblant a la de Sant Climent, l'interior era decorat amb pintures romàniques, de menor qualitat, però que la de Sant Climent, que avui són al Museu d'Art de Catalunya des del 1922. Aquesta església fou consagrada un dia més tard que la de Sant Climent, que ho fou el 10 de desembre del 1123 pel bisbe Ramon de Roda.

L'església de SANT CLIMENT, amb la qual l'anterior serva un gran parentiu, és de tres naus, separades per columnes cilíndriques, amb coberta de fusta a doble vessant, i tres absis semicirculars decorats per arcuacions i lesenes de mitja columna. El campanar, quadrat, es dreça a l'angle sud-est, amb sis pisos, cinc dels quals amb finestres geminades, exteriorment és decorat amb arcuacions llombardes i frisos de dent de serra marcant la separació de pisos. Segurament que l'església fou bastida pels Erill, en intentar de Crear un nucli monàstic a la vall. L'església fou restaurada el 1922 i una altra volta

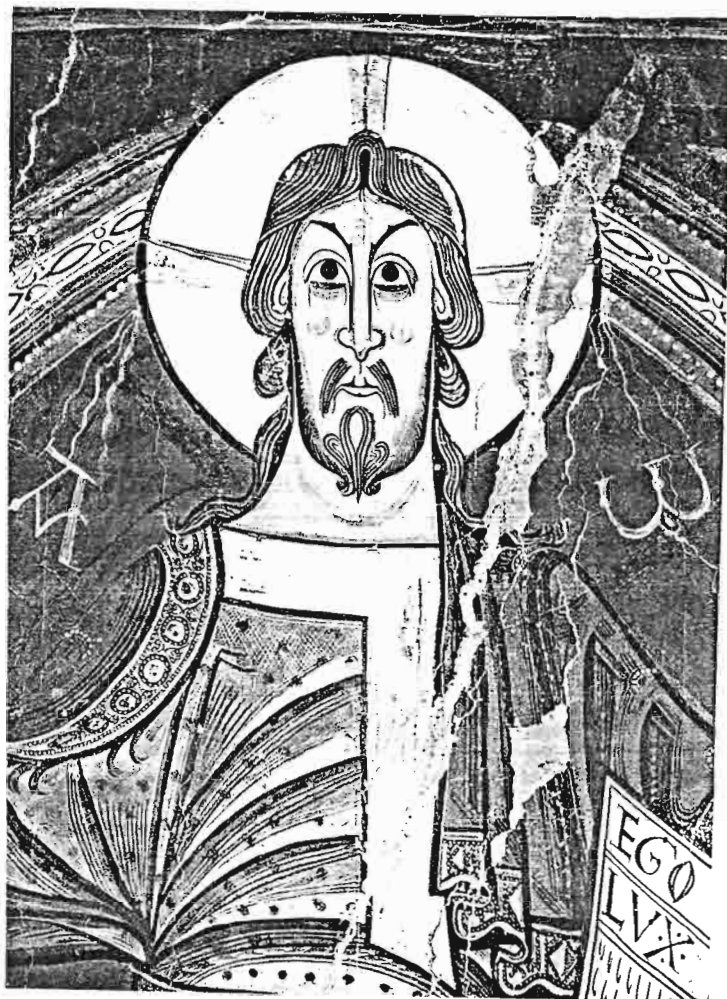

detall arcuacions de l'absis de Santa Maria

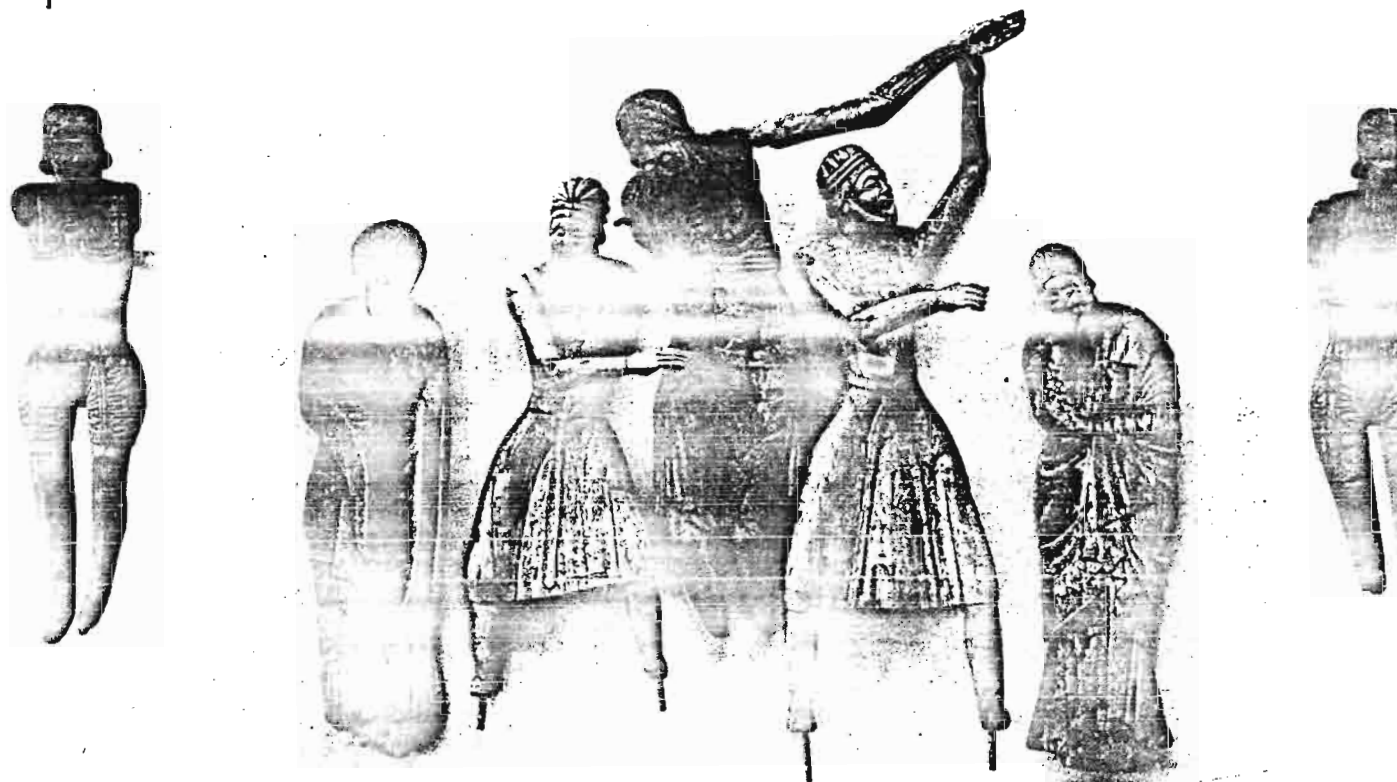

detall arcuacions de l'absis de Sant Climent

El Pantocràtor que presidia l'absis de l'església de Sant Climent de Taüll, obra capdal de la pintura romànica de la Vall de Boí (avui al Museu d'Art de Catalunya).

el 1970. Aquest darrer cop hi foren descobertes unes altres pintures romàniques, conservades al lloc. Les que es trobaren a la primeria de segle, ornant l'absis central i les parets del presbiteri, així com decorant part de l'absidiola de tramuntana, foren restaurades i traslladades al Museu d'Art de Catalunya el 1922 corresponen a l'església consagrada el 1123. El conjunt de les pintures de Sant Climent és presidit pel Pantocràtor o Crist en Majestat dins la mandorla, envoltat per àngels i pels símbols del Tetramorf. Sota, emmarcats per arcades i separats per columnes pintades, hi ha la Verge, un apòstol (probablement Sant Tomàs), Sant Bartomeu, Sant Joan Evangelista, Sant Jaume i una altra figura molt malmesa. Als arcs del presbiteri hi ha escenes de l'Antic Testament, del Nou Testament i de l'Apocalipsi. Aquestes pintures de l'absis central de Sant Climent, d'una gran força expressiva, d'una gran puresa de línies i d'una acurada i rica policromia, són dels millors exemples de la pintura romànica. En l'actualitat sols hi queden reproduccions. Al Museu d'Art de Catalunya, entre d'altres objectes de Taüll, es conserven també algunes imatges de talla que formaven part d'un Davallament, de Santa Maria, uns frontals d'altar i un banc de presbiteri de fusta decorat amb motius de tradició romànica i pre-romànica. Al Museu Diocesà d'Urgell i al Museu Marès també hi ha algunes peces procedents de Taüll.

- Davallament d'Erill-la-Vall. Fusta tallada i policromada, s.XII (Museu D.de Vic)

ERILL-LA-VALL

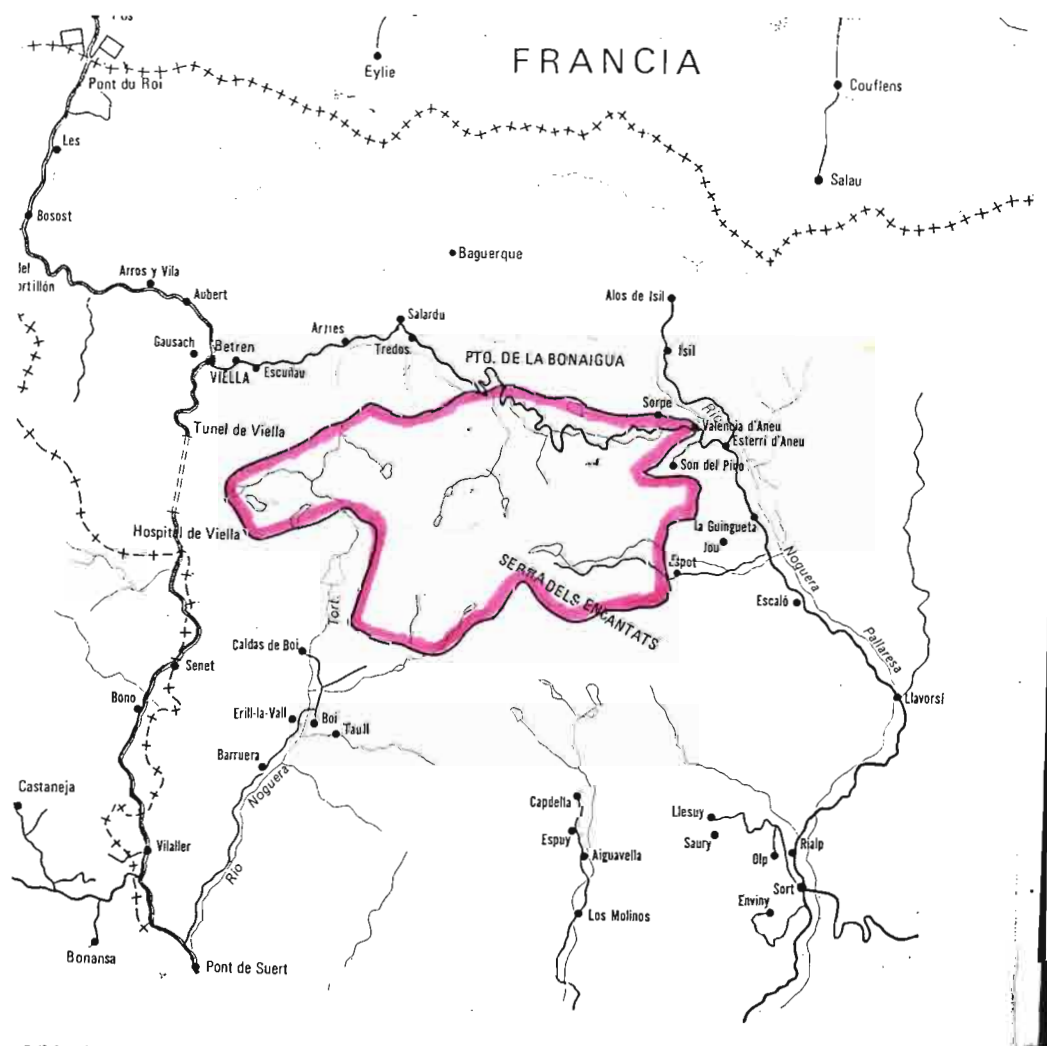
A la dreta de la Noguera de Tor, en un emplaçat davant Boí, que és a l'esquerra del riu, hi ha el poble d'Erill-la-Vall(1255 m), al peu del pic d'Erill(2627 m). L'església parroquial de Santa Eulàlia és un notable edifici romànic, d'una sola nau capçada per un absis semicircular, amb absidioles formant creuer. Hi ha un porxo amb arcades sobre columnes. El campanar, de torre quadrada, és un magnífic exemplar de l'arquitectura romànica de Boí. El lloc pertangué al monestir de Lavaix. A la primeria de segle trobà a la sagristia de la població el famós grup escultòric romànic del Davallament, del segle XII, conservat entre el Museu Episcopal de Vic i el Museu d'Art de Catalunya. El Museu Diocesà d'Urgell hi ha fragments d'un reutaule del segle XVI que procedeix d'Erill-la-Vall. Actualment en el poble hi ha 68 habitants.

CALDES DE BOÍ

Al capdemunt de la vall hi ha el balneari, santuari i centre turístic de Caldes de Boí, a 1470 m a la dreta de la Noguera de Tor, prop d'on hi conflueix el barranc de Sallent, sota Coma-lo-Formo. Les seves aigües, mineromedicinales, surgeixen de 37 fonts(amb diversa composició: sulfuroses i sòdiques; clorurades, sòdiques i ferruginoses; bicarbonatades), entre els vint-i-quatre graus i cinquanta sis graus centígrades i tenen propietats perapèutiques(reumatisme,

.../...

herpes, malalties de la pell, etc). Al costat de les antigues termes romanes (troballes de monedes), es bastí el santuari dedicat a la Mare de Déu de Caldes. La imatge original era romànica (destruïda el 1936); resten la capella renaixentista i les dependències del s. XVIII. Fou un centre de beneficència de la mitra d'Urgell, administrat per la Consòrcia i Junta de Sant Roc de Boí (formada pels veïns de la vall i del batlliu de Sas), fins que se'n féu càrrec la Diputació de Lleida (1839) i passà després a l'estat, que vengué el balneari el 1895. Entre l'antic hotel de Caldes i el més nou, el Manantial, sumen prop de 400 places hoteleres. De Caldes surt una carretera menor fins a l'estany de Cavallers (que era dels Erill), on hi ha una resclosa de l'ENHER, i, encara, per mitjà d'altres caminois s'arriba als altres estanys, entre els quals l'estany des Monges, que era dels monjos de Lavaix.

Situació geogràfica del Parc Nacional d'Aigües Tortes i llac de Sant Maurici, situat entre la vall de Boí i la vall d'Espòt.

PARC D' AIGÜES TORTES

Un dels atractius principals per als visitants de la Vall de Boí és l'excursió amb Jeep al Parc d'Aigües Tortes, creat per un -decret llei- de l'any 1955 i reglamentat dos anys més tard, d'una extensió total d'unes 10 500 ha. Els vessants que donen aigües a la Noguera de Tor formen la conca del riu de Sant Nicolau. L'any 1948 s'inaurà una pista paral·lela a aquest riu que, a través del Portarró d'Espot, de 2425 m, s'endinsava per la vall de Sant Maurici fins a Espot i que permetia efectuar amb vehicle un recorregut meravellós a través d'aquestes dues valls pirinenques. Malauradament, la pista fou abandonada i actualment només és viable fins als plans d'Aigües Tortes, a uns deu quilòmetres a l'inici de la vall.

La conca que inclou aquest parc comença a la vall de Boí, no lluny de l'indret on existia l'antiga farga de Caldes, de la qual queden les ruïnes on l'empresa ENHER pensava reconstruir per tal de rehabilitar-la com a museu del treball del ferro.

La mena emprada per aquesta farga procedia de les mines del coll de Ferro, situades a unes quatre hores de la farga. Les ruïnes queden dins el recinte de la residència que porta el nom de la farga, construïda per l'empresa explotadora de les aigües de la vall. Junt a l'edifici modern es conserva un dels antics malls que pesa més de tres-cents quilos.

A uns cinc quilòmetres de l'inici de la vall es troba l'estany de la Llebrete, prop del torrent que baixa de l'estany Serrader. A les vores està permesa l'acampada a l'igual que a les ribes de l'estany Llong, per bé que cal sol·licitar la deguda autorització. Als altres indrets de la vall no està autoritzada l'acampada.

No lluny de l'estany de la Llebrete es troba l'ermita de Sant Nicolau, d'origen romànic. La primitiva construcció sembla que fou destruïda per un terratrèmol. L'edifici actual és de l'inici d'aquest segle.

Junt al desguàs de l'estany es troben algunes restes d'una antiga resclosa (restanca en el dialecte aranès), que el segle passat era utilitzada per al transport de troncs per una companyia suïssa que explotava els boscos de la vall. El procediment emprat consistia a tancar la sortida de l'estany, les aigües pujaven i finalment la força de l'aigua rompia i avall anaven l'aigua i els troncs que els llenyataires havien llençat a l'estany.

Després de passar la cascada del Sant Esperit, d'un desnivell d'uns cinquanta metres, entrem a Aigües Tortes pròpiament dit, indret on el riu es bifurca i forma diversos illots que són accessibles per mitjà de pintorescos pontarrons que travessen els braços

.../...

del riu. En un dels illots es troba la capella del Sant Esperit, construcció moderna d'original disseny, obra de l'autor de l'església de Pont de Suert, l'arquitecte Eduardo Torroja. La capella, d'aïrosa silueta de mitja cúpula, en forma de barca, ha rebut el nom popular de nau fenícia i en cas de mal temps serveix d'aixopluc als visitants de la vall, puig que està situada a sotavent.

Vall amunt sorgeixen els anomenats prats d'Aiguadassi, un Aigües Tortes en petit, situats a 1890 m d'altitud, poblats de pins i d'avets. Al quilòmetre dotze, a l'esquerra de la pista, es troba l'estany Llong, d'una superfície d'unes 7,5 ha, abundant amb truites, amb un refugi veí propietat de l'Agrícola Forstal Pirenaica S.A., inaugurat l'any 1945, guardat a l'estiu i amb un annex lliure.

Damunt l'estany Llong es troba el Redó, d'una superfície semblant al Llong, a 2115 m d'altitud. Al seu damunt salten dues espectaculars cascades d'un centenar de metres procedents dels desguassos dels llacs superiors. A partir de l'estany Llong la pista, totalment abandonada, guanya en successives ziga-zagues els quatre-cents metres de desnivell existents fins al Portarró d'Espot, vell mirador de la vall de Sant Maurici.

Paratge natural del
parc d'Aigües Tortes

GOIGS A LLAOR DE IMATGE DEL

que durant un extens
ésser guardada al temple
Tahull, i avui dia es mos-

*V. Hoc signum Crucis
erit in Cælo. R. Cum
Dóminus ad iudicandum
venérít.*

OREMUS

*Dómine Iesu Chríste,
Fílii Dei vivi, qui hora
sexta pro redemptione
mundi Crucis patíbulum
ascendísti, et ságuinem*

*Si per tots càntic d'albada
fòreu en nit del pecat,
féu Jesús, santificada,
l'ànima del qui us ha amat.*

Si per tots, Jesús dormíreu
en el més pobric bressol,
des d'on com bellíssim sol,
el món, de cop aclaríreu...
és que quan els ulls obríreu,
la serp s'escondí amb dol. Si...

Si per tots éssent nin dàreu
vostra sang amb gest devot,
talment com el més ric dot
que a l'Església llegàreu...
és que fent això mostràreu
com vostra amor tot ho pot. Si...

Si per tots fou admirada
allà al temple entre els doctors,
vostra parla, que llaors
aixecà dins la gentada...
és que vostra veu sagrada
és la deu dels purs amors. Si...

Si per tots miraculosa
vida féu com mai no hem vist,
atorgant conhort al trist
amb promesa valuosa...
és que és cert que al Cel reposa,
el qui us seguí, oh Crist! Si...

« JO SOC LA LLUM DEL MON »

Si per tots l'Eucariàstia
excel·lí al Sant Sopar,
quan beneíreu el pa
i el vi, dant-nos clara guia...
és que vetlleu nit i dia,
pel qui son cor us donà. Si...
Si per tots en creu restàveu
clavat entre greu turment;
blasmat per ferotge gent
que Vós, oh Crist! perdonàveu...
és que al fer-ho abastàveu
nostra vida eternament. Si...

L'ANTIQUISSIMA PANTOCRATOR

enfilall de segles va
de Sant Climent de
tra a la Ciutat Comtal

*tuum pretiósum in remis-
sionem peccatorum nos-
trorum fudiști: te humi-
liter deprecámur; ut post
obitum nostrum, para-
disi iánuas nos gaudén-
ter introíre concédas.
Qui vivis et regnas in
saécula saeculórum.
R. Amen.*

AQUESTA EDICIO
FOU ESTAMPADA
EN RECORD DE LA
NOTABLE EXPOSI-
CIO D'ART ROMA-
NICQUE VA ESSER
EXHIBIDA EN LA
CIUTAT COMTAL,
AL LLARG DE LA
PRESENT ANYADA

Si per tots la vostra imatge
va vetllar Tahull tants anys,
entre sos rústegs afanyes,
molt propis de tal paratge...
és que son humil veínatge
salvàreu sempre de danys. Si...
Si per tots l'Alfa i l'Omega,
són les fites d'aquest món,
on vostre mirar pregón,
commou el qui us veu i prega...
és que sou la llum que encega
la serp que en l'Avern té el tron.
Si per tots, càntic d'albada,
fòreu en nit del pecat,
féu Jesús, santificada,
l'ànima del qui us ha amat.

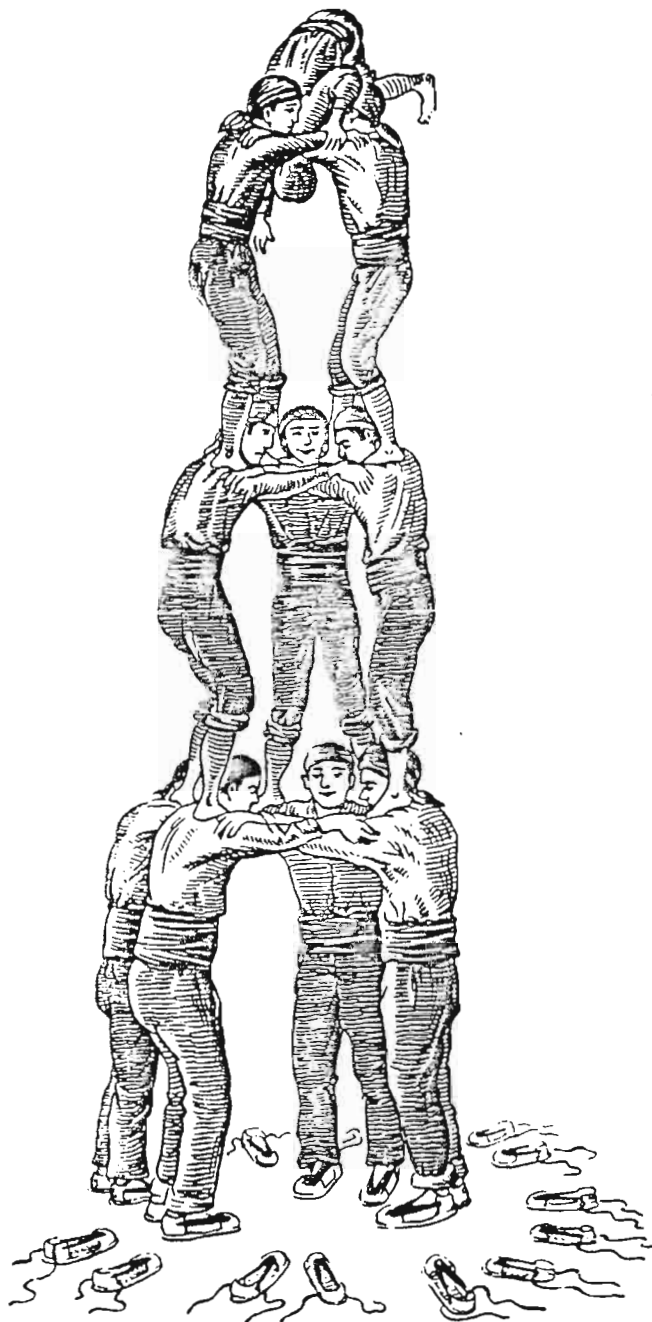
COSTUMS I TRADICIONS

A Vilaller, i es pot dir que en tots els llogarrets de la Ribera del Noguera, la població masculina es divideix en tres grups: els fadrins de més de quinze anys; els de deu fins a aquesta edat, i els infants des d'uns set. Els fadrins pugen a les muntanyes veïnes, a fer les grans falles; els xicots en fan de més petites i els van a esperar un tros enllà de la població, i els més petits no passen dels afores. Els daniers casats de l'any encenen les grans fogueres del poble, que són senyal que també les poden encendre els fadrins de la muntanya. Amb les falles enceses al coll, baixen muntanya avall, en ràpida i fantàstica cursa, que omple de claror i de guspires tota la fosca muntanya i tot el bosc misteriós. Quan arriben al punt on els esperen els xicots, les dues colles es fusionen, com també s'hi afegeixen els nois dels afores de la població. Arriben tots fins a la plaça, a l'entorn de la qual donen un parell de voltes amb les falles al coll. Després, les tiren tots a la gran foguera que crema enmig, la qual, considerablement augmentada, s'abranda en proporcions gegantesques. La fadrinella, fatigada per la cursa i pel pes de la falla, se'n va a sopar. En havent sopat, fan ball al voltant de la immensa foguera.

La nota típica de la festa de Taüll era el contrapàs de la pila en el qual intervenien fadrins sols. Es caracteritza per acabar amb la "pila", mena de petita torre o castell baix. Presidia el ball un personatge, qualificat de Sant Isidre. Anava vestit de burell, portava un barret de palla, d'ales molt amples, de les quals penjava un farbalà de coloraines. Duia al coll una rella, i també hi duia penjat un gran "redort" o tortell, de pasta de pa assaonada. Anava armat d'un agulló de menar bous. Els ballaires, sense perdre el ritme ni els punts del ball, feien tot allò que podien per prendre-li el redort, i el personatge es defensava allunyant-los amb l'agulló, que esgrimia i brandava a tall de llança o de pica. La brega entre Sant Isidre i els contrapassaires constituïa la nota còmica i viva de la festa.

Tonada del ball pla de Sant Isidre, de Taüll, a la Vall de Boí, a l'Alt Pallars.
Recollida per Josep Pinyol i Mirada.

La pila, figura que clou el contrapàs que ballen els fadrins de la Vall de Boí, el cap de colla dels quals fa *la candeleta*, baixant cap per avall per dins de la torre formada pels companys fins a tocar de cap a terra.

Sant Isidre, capdancer del ball que duu el seu nom, a Taüll.

Si la fadrinalla assolí fer-se seu el redort, el Sant queia en ridícul, i els ballaires l'havien vençut i es menjaven el redort entre tots. Si el Sant assolí que no li'l prenguessin, ell era el vencedor i es reia dels altres.

Quan els contrapassaires i l'apòcrif sant s'havien cansat de bregar, els ballaires feien la pila, com a rematament del ball. La pila o torre mai no passava, a tot estirar, de quatre pisos. Si el majoral o cap de colla que menava el ball era prou garrit, rematava la figura de la dansa fent la candeleta; és a dir, que pujava al cim de la pila per coronar-la, i en baixava pel centre, cap per avall.

DESCRIPCIÓ DE L' ITINERARI A PEU

0h 00' Partim de Barruera(1090 m) pel carrer Major i antic camí de Senet, el qual travessa tot el poble de llevant a ponent i de mica en mica es fa més pujador. El camí és totalment empedrat fins arribar al dipòsit d'aigua, on passem a la nova pista forestal que també puja molt forta. Seguim per la pista i, a voltes, agafem alguna drecera del camí antic; algunes vegades ple de pedres procedents de la pista. La pujada es fa per la part dreta del barranc de Barruera i la vista esdevé cada instant més bonica, amb petits saltants d'aigua a la part del riu.

1h 30' Arribem a les ruïnes de Sant Salvador(1520 m) entre uns plans verds, on farem una petita estada per fer fotografies i admirar el paisatge de la part on venim. De l'ermita només resta l'absis al nivell de l'arrencada de la volta. Re-emprenem la marxa pels plans dels Prats, on sempre hi ha vaques pasturant, i passem a frec de la cabana de Comella, on a vegades raja una petita font. El camí, ample, va pujant suaument fins arribar al port de Gelada(2075 m).

2h 30' Port de Gelada. Hi fem una altra parada per veure el vessant de la Noguera Ribargorçana i el poble de Senet, a baix. Tornem a caminar, ara cap a llevant, pel camí d'Erill-la-Vall, en un bon trajecte que segueix per sota les costes de Barruera, travessant les canals de l'Esquerra, la del Mig i la de la Dreta, que són col·lectors del citat barranc

Restes de l'absis de l'ermita de Sant Salvador

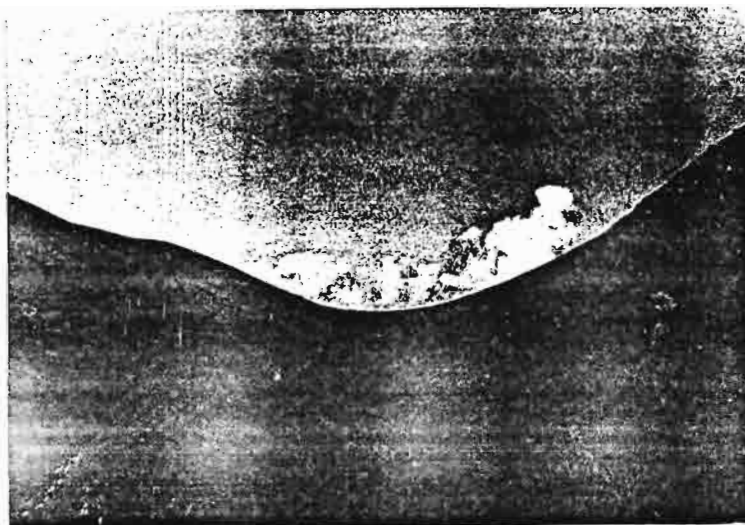

Arrancada de la volta de l'ermita de Sant Salvador

de Barruera i pujant una mica, s'arriba a la collada de Basco o coll d'Erill (1903 m).

3h 15'

Aquí hi ha una filferrada que parteix el terme i el pas de les vaques; a la part d'Erill hi trobarem una font en un com de fusta i des del lloc es veu una esplèndida visió de la vall d'Erill i de la de Sant Martí, per sobre de Boí. Al nord, tenim l'Aut i, al sud, un pujol que podem ascendir en uns quinze minuts (facultatiu).

Port de la Gelada (2075 m)

Del coll de Basco baixem en fort pendent i sempre pel llom de la coma, en direcció a un arbre solitari. A partir d'aquest, procurarem baixar una mica més cap a l'esquerra, tocant la fondalada que baixa del coll, però no el travessarem fins vora el pla, en lloc escaient, on existeix un corriol que ens menarà cap a les Bordes, situades vora la part de migdia de l'Aut. Poc abans d'arribar a les cases, una altra font de com ens refrescarà altra vegada.

3h 45'

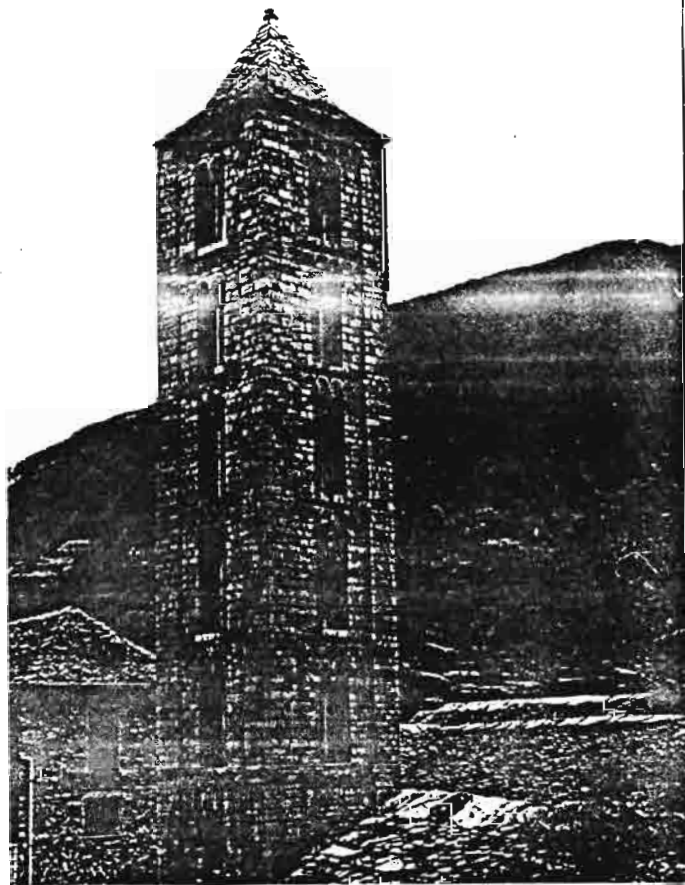
De les Bordes d'Erill (1610 m) sortim per la part de llevant, i seguint un corriollet que travessa un petit fondal que baixa de l'Aut. El corriol passa inclinat pel vessant de migdia de l'Esbomegada, profund i perillós esllavissament de terres i pedres de gran mida, que periòdicament baixen fins el poble d'Erill, però que són aturades per unes rescloses o dics de contenció que van fer-hi expressament per minvar els danys.

El corriol arriba al capdevall de l'Esbomegada, i just on hi ha una gran pedra sota el cingle, el camí comença a baixar en permanents ziga-zagues, pel costat dret del fondal.

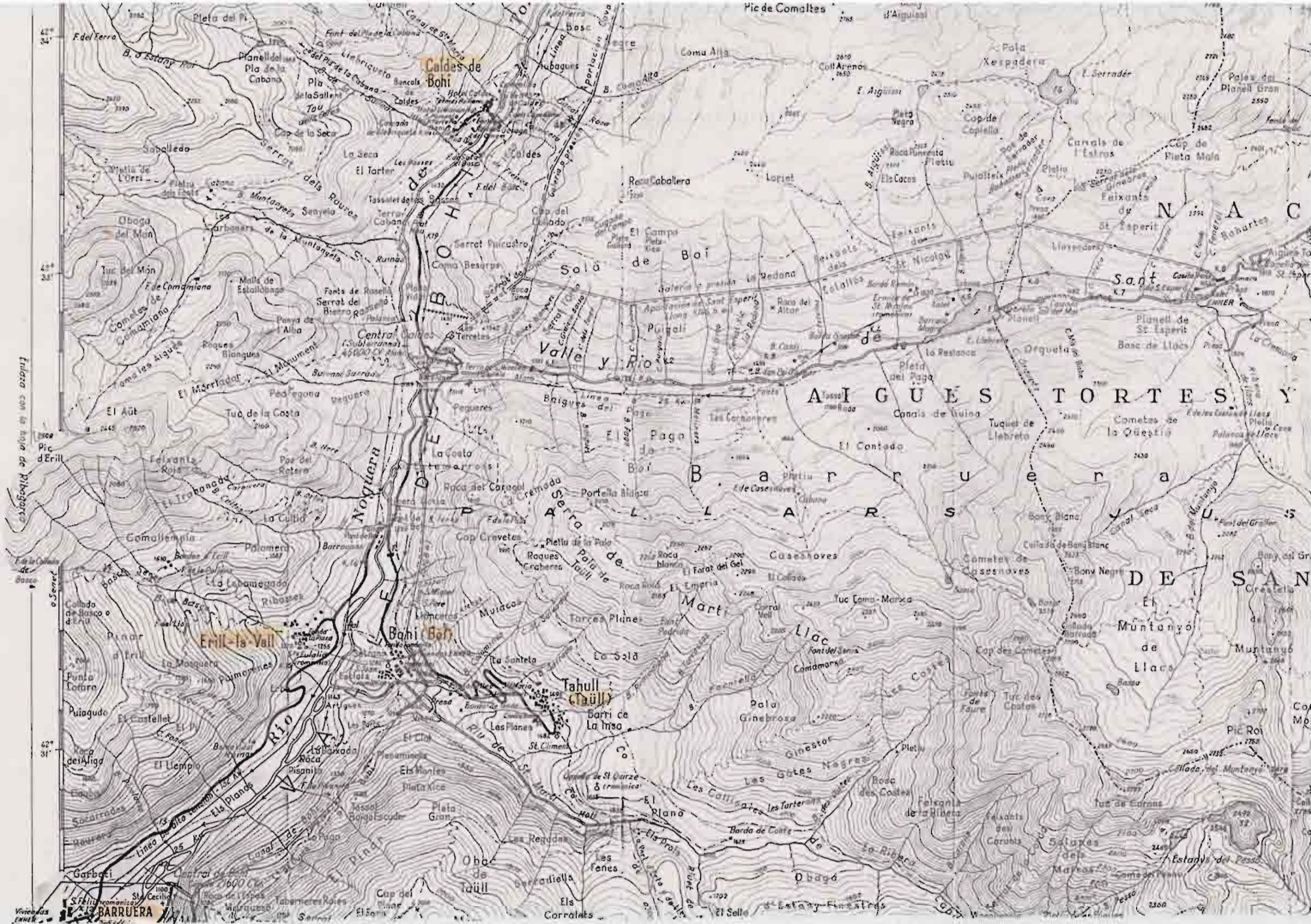
Una vegada hem arribat al barranc de Basco, que baixa de les Bordes, agafarem el camí de Senet en direcció cap a Erill, poble que no hem deixat de veure mentre baixavem.

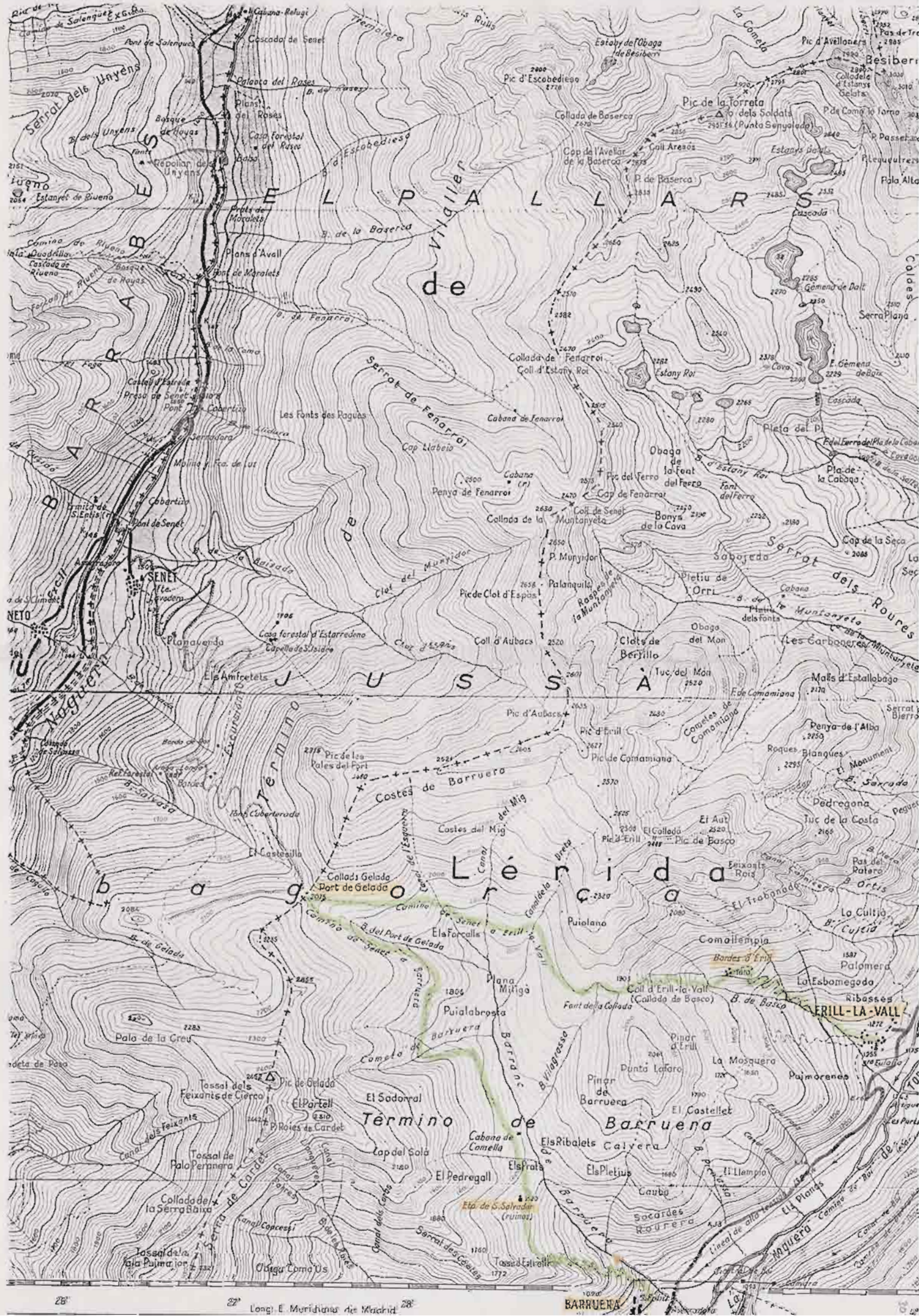
4h 40'

En el poble ens esperen els acompanyants de la sortida.

El magnífic campanar d'Erill-la-Vall

JUSTIFICACIÓ

D' AQUEST TREBALL SE N'HAN FET UN TOTAL DE VUITANTA EXEMPLARS NUMERATS. AQUESTA PUBLICACIÓ S'HA CONFECCIONAT PER FACILITAR UN CONTINGUT DOCUMENTAL ALS COMPONENTS DE LA SETZENA SORTIDA "CONEGUEM CATALUNYA", QUE SOTA AQUEST NOM GENERIC ORGANITZA LA SECCIÓ DE CULTURA DE L'A.E. TALAIA.

+++++

EXEMPLAR nº **48**

Vilanova i la Geltrú, 10 de juliol del 1988

Han preparat l'itineraris a peu: Vicenç CARBONELL i
Rosa REVENTÓS

Han confeccionat aquest dossier: Antoni SAGARRA i
Vicenç CARBONELL

N'és el cap de la sortida: Vicenç CARBONELL i VIRELLA

Representació de Maria. Detall de l'absis de Sant Climent de Taüll. Museu d'Art de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

- GINESTA i Batllori, Salvador/ "La Vall de Boí"/. Unió Exc. de Catalunya. 1974
- PUIGORIOL, Albert i Jaqueline/ "Del Pont de Suert a la Vall de Boí"/ 2ª edició. 1975
- AMADES, Joan/ "Costumari Català. El curs de l'any"/ Salvat Editores-Edicions 62/ 1982
- GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA. Vol. 12/ "El Pallars, la Ribagorça i la Llitera"/ Ed.Fundació Enciclopèdia Catalana/ 1ª edició- maig del 1984
- autors varis/ "Descobreixi la vall de Boí"/ 1985

MAPES

ICONA

- Parc Nacional d'Aigües Tortes i Llac de Sant Maurici/E:1/30000
- Parc Nacional d'Aigües Tortes i Llac de Sant Maurici/ Generalitat de Catalunya/ E: 1/50000
- ALPINA. Montardo
- ALPINA. La Ribagorça

INDEX

SALUTACIÓ	1
LA VALL DE BOÍ	2
MUNTANYES, VEGETACIÓ I CONREUS	5
ESBOS HISTÒRIC	9
POBLES DE LA COMARCA: BARRUERA	14
BOÍ	15
TAULL	17
ERILL-LA-VALL	19
CALDES DE BOÍ	19
PARC D'AIGÜES TORTES	21
GOIG	23
COSTUMS I TRADICIONS	24
ITINERARI DE LA MARXA A PEU	26
MAPA DOBLE FULL: DE SITUACIÓ	29/30
MAPA DOBLE FULL: ITINERARI A PEU	31/32
JUSTIFICACIÓ	33
BIBLIOGRAFIA I MAPES CONSULTATS	34
INDEX	34

